

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.2

БАХЧЕВ К.В.

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО НЕПОВНОЛІТНІМИ**

Наукова стаття присвячена висвітленню деяких аспектів розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Акцентовано увагу на ролі й місці спеціальних знань у розслідуванні зазначених кримінально-караних діянь.

Ключові слова: хуліганство, тактичне забезпечення, спеціальні знання, слідчі (розшукові) дії.

Научная статья посвящена рассмотрению некоторых аспектов расследования хулиганства, совершенного несовершеннолетними. Акцентировано внимание на роли и значении специальных знаний в процессе раскрытия и расследования этих уголовно-наказуемых деяний.

Ключевые слова: хулиганство, тактическое обеспечение, специальные знания, следственные (розыскные) действия.

The scientific article is devoted to the coverage of the characteristics of the investigation of hooliganism. The authors have concentrated the attention on the meaning of special knowledge's in a process of investigation.

Key words: hooliganism, tactical supply, special knowledge's, investigating acts.

Постановка проблеми. Одним із обов'язкових напрямів удосконалення законодавства є врегулювання питань забезпечення громадського порядку та моральності. Найбільш розповсюдженим суспільно небезпечним діянням у цій сфері є хуліганство. Натомість його вчинення неповнолітніми особами тільки збільшує його негативне значення для соціуму. Адже неповнолітні дають приклад для наслідування своїм ровесникам, якщо їх діяння будуть безкарними. З огляду на це зрозуміла необхідність побудови сучасного криміналістичного забезпечення розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми. Застосування різного роду знань, вмінь та навичок працівниками органів внутрішніх справ відбувається в процесі розслідування будь-яких кримінальних правопорушень. Та зрозуміло, що в однієї особи не буде всього їх спектра, необхідного для ефективного розслідування кримінально-караних діянь. У зв'язку з цим у ході кримінальних проваджень потрібно залучати осіб, які володіють спеціальними знаннями в найрізноманітніших сферах. Не є виключенням і розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Дослідженням спеціальних знань займалися такі відомі вчені, як Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, П.Д. Нестеренко, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, О.Г. Філіппов, М.Г. Щербаковський та інші. Та в їх роботах не розглядалися особливості використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

Метою даної статті є дослідження особливостей використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статистичних відомостей Генеральної прокуратури України у 2013 р. обліковано 6315 фактів учинення хуліганства, у той час як повідомлення про підозру було вручено у 3139 випадках, 2014 р. – 5962, повідомлення про підозру – у 2207 провадженнях, 2015 р. – 6220, повідомлення про підозру – у 1742 провадженнях, 2016 р. –

© БАХЧЕВ К.В. – здобувач (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»)

6973, повідомлення про підозру було вручено лише у 1530 випадках, за перше півріччя 2017 р. – 1968, з яких повідомлення про підозру вручено в 794 кримінальних провадженнях. З визначених правопорушень за участю неповнолітніх вчинюється відповідно наступна кількість: 2013 р. – 191, 2014 р. – 127, 2015 р. – 102, 2016 р. – 82, за перше півріччя 2017 р. – 52. Як бачимо, кількість суспільно небезпечних діянь досліджуваної категорії, які вчиняються неповнолітніми, досить значна. Натомість якщо розглядати хуліганство як «школу» для рецидивістів, то і взагалі наведені цифри стають неоптимістичними.

Є.І. Зуєв зазначає, що «... спеціальними є професійні, що відповідають сучасному рівню розвитку пізнання (виключаючи галузі процесуального та матеріального права) у науці, техніці, мистецтві або ремеслі, використання яких у боротьбі зі злочинністю сприяє виявленню доказової та оперативної-розшукової інформації, а також які сприяють розробці технічних засобів і тактичних прийомів виявлення і фіксації слідів або інших ознак злочинних діянь» [3, с. 72]. А вже виходячи з норм кримінально-процесуального законодавства, яке обмежує коло використання спеціальних знань виявленням, фіксацією та вилученням доказів, П.П. Іщенко визначає спеціальні знання як «будь-які професійні знання, які можуть сприяти виявленню, фіксації та вилученню доказів» [4, с. 8]. На думку В.І. Шиканова, спеціальними знаннями в кримінальному судочинстві прийнято називати «знання та практичний досвід, що необхідні для всебічного, повного й об'єктивного встановлення обставин, що входять в предмет доказування» [10, с. 4].

Проте найбільш вдалими, що відображає саме юридичний характер поняття спеціальних знань, на наш погляд, залишається визначення В.К. Лисиченка та В.В. Циркаля: «... це незагальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою допомоги слідчому чи суду у з'ясуванні обставин справи або надання висновків з питань, для вирішення яких потрібне їх використання» [5, с. 22].

При розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, можуть застосовуватися різні спеціальні знання. Спеціальні знання в залежності від того, який суб'єкт їх застосовує при розслідуванні досліджуваної категорії злочинів, можуть використовуватися як безпосередньо слідчим, так і опосередковано.

Серед основних форм використання спеціальних знань під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень потрібно виділити:

1) особисте використання уповноваженою особою спеціальних знань під час проведення СРД – 34%;

2) особисте використання спеціальних знань спеціалістом (інспектором-криміналістом, техніком-криміналістом, експертом НДЕКЦ) шляхом його участі під час здійснення певних СРД – 71%;

3) опосередковане використання уповноваженою особою спеціальних знань шляхом призначення судових експертиз – 100%. На наш погляд, найбільш важливими моментами при розслідуванні злочинів зазначеної категорії є використання спеціальних знань слідчим або спеціалістом під час огляду місця події та призначення судових експертиз.

Під час огляду місця події спеціалісти повинні вивчати його з особливою ретельністю. Типовими слідами досліджуваного правопорушення будуть: на тілі та одязі осіб (сліди крові, сперми, ґрунту, рослинних об'єктів, тілесні ушкодження, розриви одягу); на місці вчинення суспільно небезпечного діяння (порушення в житловій обстановці, відбитки пальців тощо).

Встановлено, що для розслідування цього правопорушення використання спеціальних знань є необхідним для з'ясування ряду обставин справи, зокрема:

1) встановлення причетності неповнолітнього до вчинення хуліганських дій;

2) дослідження психічного стану неповнолітнього;

3) дослідження слідів, вилучених під час проведення слідчих;

4) забезпечення ефективного і процесуально правильного проведення окремих СРД.

За спрямованістю спеціальних знань і частотою їх застосування в судочинстві у криміналістичній літературі й практиці розслідування злочинів розрізняють так звані традиційні й нетрадиційні види експертиз [9, с. 122]. До традиційних відносять експертизи, об'єднані загальним найменуванням – «криміналістичні», до яких входять такі їх різновиди, як дактилоскопічна, судово-почеркознавча, авторознавча, техніко-криміналістичне дослідження документів, ідентифікація особи за рисами зовнішності, судово-балістична. До нетрадиційних експертиз, які спостерігаються достатньо рідко, належать експертизи матеріалів і речовин, фоноскопична та ін.

Визначено, що розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, повинно вилучати доказову інформацію з таких джерел:

- 1) від очевидців події та потерпілих;
- 2) з місця вчинення правопорушення;
- 3) під час обшуку хулігана чи іншого об'єкта.

Кожен із експертних напрямків має свої можливості, які використовуються у процесі дослідження відповідно до поставлених слідчими й судовими органами завдань. При цьому такі можливості розширюються у зв'язку з розвитком наукових досліджень, з новими досягненнями в тій чи іншій галузі знань. Це, у свою чергу, впливає на обсяг завдань, які можуть бути вирішені при дослідженні особливостей учиненого злочину, механізму його вчинення, прийомів приховування, інсценування тощо [6, с. 164–166].

Сформульовано перелік судових експертиз, що можуть призначатися при розслідуванні. Виділено такі групи експертиз: а) встановлення ідентифікуючих ознак сутенера, транспортних засобів та слідів злочину; б) діагностику різних аспектів кримінального правопорушення. Серед перших було виокремлено криміналістичні – 12% та судово-біологічні – 61% експертизи. Найбільш розповсюдженими в другій групі є судово-медична (73%), судово-психіатрична (54%), а також балістична (12%) експертиза та експертиза холодної зброї (18%).

Аналіз матеріалів проваджень дав змогу зробити висновок, що експертизи призначалися з моменту внесення відомостей до ЄРДР: протягом 1 доби – 3%, 5 діб – 35%, 15 діб – 34%, місяця – 16%, понад місяць – 12%. Тобто переважна більшість експертиз призначається слідчими після 5 діб після початку досудового розслідування. Наслідком цього є втрата слідів, часу тощо.

В кримінальних провадженнях досліджуваної категорії виникає необхідність у проведенні різних експертиз. Їх можна поділити на наступні групи: ті, що призначаються для ідентифікації злочинця, знарядь злочину, взуття, транспортних засобів (або їх частин); ті, що призначаються для дослідження особи. До першої групи належать, наприклад, дактилоскопічна експертиза, судово-біологічна (імунологічна, цитологічна, одорологічна, експертиза волосся, молекулярно-генетична), трасологічна та ін. До другої групи належать судово-хімічна і судово-медична експертизи. Призначення того чи іншого виду експертизи залежить від ситуації розслідування й комплексу завдань, які можуть бути вирішені шляхом експертного дослідження.

При розслідуванні розглядуваної категорії злочинів знаходять своє застосування майже всі існуючі види судово-медичної, судово-хімічної й криміналістичної експертиз. У провадженнях за фактом хуліганства, вчиненого неповнолітніми, найпоширенішим видом експертиз є судово-медична. Вона дозволяє відповісти на запитання щодо характеру тілесних ушкоджень, послідовності їх заподіяння, виду знаряддя, яким наносилися ушкодження, та ін. Висновки щодо природного перебігу подій на місці злочину, що даються судовими експертами, можуть мати самостійне доказове значення, спираючись на які слідчий може висунути версії про подію, що відбулася, особу злочинця, механізм учиненого злочину.

При розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, призначають не тільки судово-медичну, біологічну, а й інші види експертиз, у тому числі й дослідження мікрооб'єктів, для чого здійснюють судово-медичний огляд підозрюваного. На тілі особи, одязі, взутті, предметах, що знаходилися при ньому, можуть залишитися сліди з місця події – крові, інші виділення потерпілого, частки ґрунту, фарба, тканини, волокна.

Порівняно не часто, однак має місце призначення трасологічної експертизи. Трасологічна експертиза вирішує діагностичні чи ідентифікаційні завдання, що виникають у процесі розслідування кримінальних правопорушень за фактом створення або утримання місць розпусти, а також звідництва для розпусти. Вона проводиться з метою ототожнення особистості підозрюваного за слідами ніг (взуття), а також різноманітних знарядь злочину, що застосовувалися ним, по їх слідах. Адже особи, що вчиняють зазначені правопорушення, як правило, не турбуються про знищення відбитків пальців на місці події. Тому мають місце призначення й проведення дактилоскопічної експертизи.

У подібних випадках з метою проведення дактилоскопічної експертизи відбираються зразки слідів пальців рук і разом із об'єктом, на якому вони виявлені, направляються для проведення дослідження. У постанові про призначення експертизи слідчий коротко викладає обставини справи і ставить на вирішення експерту запитання: «Ким із підозрюваних осіб залишені сліди на поданому на дослідження об'єкті?» Висновок експерта є доказом причетності особи до вчинення злочину.

На доцільність призначення експертиз під час розслідування хуліганства, вчиненого неповнолітніми, вказує те, що в деяких випадках після отримання висновків експертизи з'являються нові беззаперечні докази вини підозрюваного, який після ознайомлення з ними може визнати свою вину та дати правдиві свідчення.

У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії важливе значення має фоноскопична експертиза. Вона досліджує записи звукової інформації. Джерелами останньої можуть бути людина, прилади та механізми, тварини і птахи, транспортні засоби, виробничі процеси та явища природи, злочинна подія (постріл, вибух, крики), що утворюють у своїй сукупності звукове середовище вчинення злочину. Криміналістичний аналіз звуків, відображених на фонограмі, дозволяє розпізнати й ототожнити звукові сигнали, встановити вид і кількість їх джерел, ідентифікувати останні.

Важливе значення судово-балістичної експертизи впливає з диспозиції ч. 4 ст. 296 КК України. Її проведення є необхідним у багатьох випадках, навіть не пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. Наприклад, при проведенні футбольних матчів вболівальники можуть застосовувати різні вибухові чи запальні пристрої (фасерверки, «фасери» тощо). Деколи вони не мають занадто небезпечного змісту, але коли даний прилад вибухає серед фанатського сектора, то, як наслідок, отримуємо велику кількість тілесних ушкоджень та інші суспільно небезпечні наслідки. Причому його застосування зумовлювалося не мотивами нанесення тілесних ушкоджень, а саме хуліганською спрямованістю. Саме тому при вилученні таких предметів працівниками правоохоронних органів обов'язково потрібно призначати експертизу [2, с. 173].

Також проблемним є питання експертизи холодної зброї. В справах про хуліганство часто трапляється, що працівник міліції в ході огляду, затримання тощо вилучає у підозрюваної особи предмет, який ймовірно можна оцінити як холодну зброю. Та до порушення кримінальної справи експертизу даного предмета проводити не можна, тому в більшості випадків проводиться «попередня перевірка». В свою чергу, після порушення кримінальної справи винесення постанови про проведення експертизи даного предмета та її проведення, на чому доречно наголошує О.Г. Філіппов, носить формальний характер [8, с. 155]. Тому ми підтримуємо даного автора і також висуваємо пропозицію можливості експертного дослідження вищезазначених предметів до порушення кримінальної справи. В справах про хуліганство ці експертизи набувають великого значення, адже часто мають випадки застосування кастетів, бит, ножів та ін.

Судова фоноскопична експертиза призначається для вирішення наступних завдань: ідентифікація і діагностика особистості за голосом і мовою; виявлення ознак монтажу та інших змін, привнесених у зміст фонограми в процесі виробництва або після закінчення звукозапису; визначення умов, обставин звукозапису, а також інших фактів по фонограмах, що мають доказове значення. Об'єкти дослідження для даної експертизи одержують найчастіше в результаті проведених оперативно-розшукових заходів [7, с. 256-258]. Аудіоматеріали з результатами прослуховування телефонних переговорів на підставі постанови керівника органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, передаються слідчому, проводиться їхній огляд і прилучення до справи [1, с. 60-61].

Судово-хімічна експертиза призначається, якщо виникає необхідність досліджувати склад речовини, використовуваної хуліганськими групами для вчинення злочину за допомогою порошків, фарб, кислот. Проблематичним у плані застосування двох вищезазначених експертиз є наступний випадок. На стіні будинку, паркані чи іншому місці було зроблено нецензурний напис. Дане діяння через наявність відповідних ознак було кваліфіковане за ст. 296 КК України. Виникає питання про можливість проведення почеркознавчої та судово-хімічної експертизи.

У цьому випадку в проведенні судово-хімічної експертизи не виникає ніяких сумнівів. Під час її проведення можуть досліджуватися такі питання, як встановлення складу речовини, якою було зроблено напис, визначення групової належності балончика з фарбою (якщо він був знайдений на місці події), встановлення групової належності речовини та балончика з фарбою (якщо він був вилучений у підозрюваної особи) та інші [2, с. 174].

Внаслідок аналізу матеріалів кримінальних проваджень було встановлено, що результати експертного дослідження дозволили: викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь – 41% випадків; одержати відомості про особливості вчинення кримінального правопорушення – 14%. Якщо при розслідуванні застосовувати експертизи, на важливості яких було наголошено вище, то даний показник буде зростати.

Висновки. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що при розслідуванні хуліганства, вчиненого неповнолітніми, в основному призначаються судово-медичні та різні види судово-біологічних

експертиз. Що ж до трасологічних та дактилоскопічних, а також інших криміналістичних експертиз, то вони призначаються дуже рідко. Таке становище пояснюється головним чином недооцінкою ролі й значення вказаних експертиз при розслідуванні досліджуваної категорії кримінально-караних діянь та недостатньою обізнаністю працівників слідчих органів із досягненнями експертної практики.

Список використаних джерел:

1. Душейко Г.О. Реалізація оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи : [навч. посіб.] / Г.О. Душейко. – К. : КНТ, 2007. – 128 с.
2. Єфімов М.М. Методика розслідування хуліганства : [монографія] / М.М. Єфімов. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – 212 с.
3. Зуев Е.И. Совершенствование использования специальных познаний следственными аппаратами органов внутренних дел / Зуев Е.И. // Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений: Труды Академии МВД СССР. – М., 1985. – С. 65-78.
4. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты) / Ищенко П.П. – М. : Юридическая литература, 1990. – 158 с.
5. Лисиченко В.К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике / Лисиченко В.К., Циркаль В.В. – К., 1987.
6. Мышков Я.Е. Назначение и производство экспертиз при расследовании взяточничества / Я.Е. Мышков // Актуальні проблеми криміналістики : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 вер. 2003 р.). – Харків, 2003. – С. 164-166.
7. Оперативно-розшукова діяльність : [навч. посіб.] / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук [та ін.] ; за ред. О.М. Джужи. – К. : Правова єдність, 2009. – 310 с.
8. Филиппов А.Г. Возможности повышения эффективности судебных экспертиз в расследовании преступлений / А.Г. Филиппов // Труды Высшей школы МВД СССР. – Москва, 1972. – Вып. 34. – С. 152-159.
9. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого / В.Ю. Шепітько. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – С. 122.
10. Шиканов В.И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : [учеб. пособие] / В.И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 1976. – 92 с.